

SVATURILE UNUI PARINTE BUNU CATRA FIULU SEU DE ION CODRU DRĂGUȘANU. THE TEXT AND THE ORIGINAL

Mircea Ardeleanu

Prof., PhD, „Lucian Blaga” University of Sibiu

Abstract. Ion Codru Drăgușanu's *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu* and its original *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*, „translated from French by Codru Dragusianulu”, was published in the magazine *Familia*, 15, 1865. No mention was made on the author's name and the source text. This article answers the question concerning the identity of the text translated by Codru Drăgușanu. It is Jacques-Corentin Royou's moral epistle *À mon fils* published in *L'Année littéraire* I, 1785. But a few differences between text and translation indicate that Ion Codru Drăgușanu did not dispose of the original, but of a later, slightly modified variant, published by Anne-François-Joachim Fréville without name of author under the title *Avis d'un bon père à son fils* in a compilation of pedagogical texts dedicated to the education of the youth, entitled *Beaux traits du jeune âge. Suivis de l'histoire de Jeanne d'Arc et du panthéon des enfans célèbres* (Paris, Genets, 1813), that knew several editions and a broad European circulation during the 19th century.

Keywords: Ion Codru Drăgușanu, Jacques-Corentin Royou, Anne-François-Joachim Fréville, *Familia*, *L'Année littéraire*, moral epistle, translation

Critica literară română, unanimă în a lăuda cu bune argumente meritele *Peregrinului transilvan*, publicat în volum în 1865, arată aceeași unanimitate în a-l considera pe Ion Codru Drăgușanu ca un traducător lipsit de har. O asemenea asimetrie în mânăuirea limbii surprinde la un scriitor talentat și poliglot care a dovedit o incontestabilă și recunoscută măiestrie și modernitate. În lipsa unei ediții complete, eventual critice, a operei drăgușanului, tot ceea ce excede *Peregrinul transilvan* formează încă și azi o nebuloasă puțin frecventată, dacă nu chiar ignorată. Ceea ce surprinde este că unele din textele sale – și aici intră *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*, alături de, să zicem, *Banditul fara voie. Narațiune din vieța unei bande de hoți din Italia* – sunt judecate și clasificate, sub aspect valoric, fără o confruntare cu textele de referință, acestea fiind de fapt neidentificate până acum. Nici nu aducem în discuție faptul că orice traducere este dependentă de stadiul de evoluție și de gradul de maturitate al limbii poetice – dar și al limbii generale – a traducătorului, și nici că orizontul practicilor intertextuale cu teoretizările aferente, inclusiv în domeniul traductologiei, susceptibile împreună de a justifica unele nuanțări critice, au explodat literalmente în perioada care a trecut de la publicarea ultimelor abordări cu autoritate (Mircea Popa¹, Georgeta Antonescu², Mircea Anghelescu³ etc.) ale operei lui Ion Codru Drăgușanu, făcând din actualizarea judecăților pronunțate în marginea

¹ Mircea Popa, „Biografie și creație la Ion Codru-Drăgușanu”. *Revista de istorie și teorie literară*, XXVII (1978), nr. 1, p. 35-53.

² Georgeta Antonescu, *Introducere în opera lui Ion Codru Drăgușanu*, București, Editura Minerva, 1983.

³ Mircea Anghelescu, „Codru Drăgușanu”. *Textul și realitatea*, București, Editura Eminescu, 1988.

operei lui o necesitate incontornabilă. Cazul nefiind singular, întrevădem aici un vast șantier al reconsiderărilor literare, care ar aduce un beneficiu prețios literaturii române în relația ei cu literaturile europene și cu literatura universală prin traduceri. Acesta este *parti-pris*-ul teoretic care stă la temelia studiului de față.

Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu, publicat în hebdomadarul *Familia*, numărul 15 din 1865, era urmat de mențiunea „Trad. din francesce prin: Codru Dragusianulu”⁴, însă nu era însoțit de nici un fel de informații editoriale în legătură cu originalul: autor, titlu original, an și loc de publicare etc. Această împrejurare – surprinzătoare din partea acestui autor, al cărui caracter scrupulos și responsabil transpare din toate faptele sale de viața dar și din scrierile sale – a fost piatra de poticnire a generațiilor de critici care s-au apropiat de opera lui Ion Codru Drăgușanu. Lipsa referințelor la textul sursă al traducerii intitulată *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*, destul de puțin tipică, dacă nu chiar scandaloasă în practica publică a traducerii, a ocazionat două tipuri divergente de reacție la criticii și comentatorii români ai operei lui Ion Codru Drăgușanu, după cum aceștia au luat în considerare sau au ignorat indicația de traducere care însoțește textul. Unii critici, invocând dezinvoltura cu care Ion Codru Drăgușanu se folosea sau nu de numele său în context publicistic, au găsit în aceasta temeiul suficient pentru a considera textul în discuție ca pe un text propriu al lui Ion Codru Drăgușanu, pe care acesta îl prezintă drept o traducere pentru a se pune la adăpost de eventuale reproșuri din partea autorităților, deosebit de suspicioase și de exigente în ce privește disciplina instituțională, în care el era integrat ca funcționar public imperial⁵. Atribuirea eronată lui Ion Codru Drăgușanu, ca autor, a textului *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu* datează încă de la începuturile criticii drăgușanene. Victor Iancu scrie, într-un articol dedicat ediției Cioculescu a *Peregrinului transilvan* din 1943: „[Ion Codru Drăgușanu] publică în *Familia* de la Budapesta poemul 'Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu', 'tradus din francesce' și semnat 'Codru Dragusanu'”⁶. George Ivașcu trece cu ușurință peste chestiunea paternității textului și îl prezintă pe Ion Codru Drăgușanu ca autor, preluând și el ironic, ca și Victor Iancu, formula utilizată de Ion Codru Drăgușanu⁷. Al. Dima și colaboratorii săi consideră și ei că *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu* este un text de autor, destul de tern, de altfel⁸.

Cealaltă parte a criticii ia de bună mențiunea auctorială, însă se află în imposibilitate de a clasifica textul în lipsa unui original la care să se poată raporta. Această categorie îi cuprinde pe cei mai mulți dintre criticii drăgușaneni, de la Nicolae Iorga până la Nicolae Manolescu, trecând prin Georgiana Lungu-Badea, Georgeta Antonescu și alții. Dintre criticii primei jumătăți a secolului trecut, numai Șerban Cioculescu s-a aplecat cu un interes stăruitor asupra

⁴ *Familia*, 15, 1865, p. 178-179.

http://documente.bcuc.ro/web/bibdigit/periodice/familia/1865/BCUCLUJ_FP_P68_1865_001_15.pdf

⁵ Ion Codru Drăgușanu a fost, din 1849 și până la pensionare, în 1880, funcționar al Imperiului austriac (austro-ungar, după compromisul dualist din 1867).

⁶ Victor Iancu, „Călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu în ediția D-lui Șerban Cioculescu”. *Transilvania*, Sibiu, anul 74, nr. 3-4, martie-aprilie 1943, p. 271-287, aici, p. 275.

⁷ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, Vol. I, București, Editura Științifică, 1969, p. 518: „autorul [...] unei poeme [...] *Svaturile...* tradusă din frințește”.

⁸ Alexandru Dima (ed.), *Istoria literaturii române*, Vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 572: „Compunerea ștersă, impersonală, ca și versurile ulterioare din *Familia*, de direcție morală, nu anunță un mare scriitor.”

acestui scriitor victimă a nedreptății istoriei literare⁹. În prefața ediției sale, el amintește traducerea *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*¹⁰, lăsând ca și alții să planeze incertitudinea asupra statutului textului, în pofida continuității vizibile a preocupărilor etice dintre *Peregrinul transilvan* și *Svaturile unui părinte bunu către fiulu seu*¹¹. Tot el este acela care consideră problema semnăturii din perspectiva unei strategii duplicitare¹², care ar și explica faptul că pe acesta din urmă îl semnează, în vreme ce ediția în foileton și prima ediție în volum a *Peregrinului transilvan*, lucrare cu caracter deseori subversiv, au cunoscut tiparul orfane de numele autorului¹³.

Romul Munteanu, editor la rândul său al *Peregrinului transilvan*, amintește traducerea, dar nu oferă nici un indiciu privitor la numele autorului textului sursă și nu face nici un comentariu în ce privește conformitatea cu originalul¹⁴. Georgiana Lungu-Badea menționează și ea numele traducătorului, însă nu pe cel al autorului originalului¹⁵. După părerea Georgetei Antonescu, „prezența lui [Ion Codru Drăgușanu] pe tărîmul literar a fost în afara acestei cărți (*Peregrinul... n.a.*) întâmplătoare și nesemnificativă”¹⁶. Ea crede că *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*, „traducere din franceză”, ar fi „de fapt, versificarea fără har a unor precepte morale banale”¹⁷, și conchide că „vice-căpitanul de Făgăraș rămîne, de fapt, omul unei singure cărți, povestea călătoriilor europene din deceniile patru și cinci [...]”¹⁸. Mulți critici ignoră total textul. Enciclopedia Astrei¹⁹ nu-l menționează. N. Iorga, căruia îi datorăm recuperarea patrimoniului drăgușănean, a înțeles perfect valoarea *Peregrinului transilvan*, însă nu a consacrat nici un rând restului operei. Nici Eugen Lovinescu nu-l cunoaște. George Călinescu, care nu-l menționa pe Ion Codru Drăgușanu decât în bibliografia²⁰ cărții sale de căpătâi, îi face favorul de a-l menționa succint în *Compendiu*²¹, nu însă fără a exprima o rezervă în ce privește valoarea prestației sale literare propriu-zise. În aceeași perioadă, Tudor Vianu îi face lui Ion Codru Drăgușanu un portret entuziast în *Arta prozatorilor români* și îl compară pe acest autor cu celebrele personaje ale lui Stendhal și Lesage la un loc²², totodată fixându-i și locul în

⁹ Șerban Cioculescu (ed.), *I. Codru Drăgușanu : Peregrinul transilvan (1835-1844)*, București, Cugetarea-Georgescu Delafraș, 1942.

¹⁰ Ș. Cioculescu, *ibid.*, p. IX-X : „În *Familia* de la Budapesta, [...], se publică poema *Svaturile unui părinte bun către fiulu său*, tradusă din 'franceze' și semnată Codru Drăgușanu.”

¹¹ Ș. Cioculescu, V. Streinu, T. Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 135.

¹² *Ibid.*: „autorul lucid avea perfecta conștiință a dublei personalități”.

¹³ *Ibid.*, p. 133-134 : „Într-adevăr, peste câteva luni găsește cu cale să semneze *Svaturile unui parinte bun catre fiul sau*, traducere în versuri din limba franceză (*Familia*, 25 oct. 1865), pentru că e o bucată literară cu tendințe morale.”

¹⁴ Ion Codru Drăgușanu : *Peregrinul transilvan*. Ediție îngrijită de Romul Munteanu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 14.

¹⁵ Georgiana Lungu-Badea, *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă* (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea). *Studii de istorie a traducerii* (I), Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006, p. 99.

¹⁶ Georgeta Antonescu, *op. cit.*, p. 29.

¹⁷ *Ibid.*, p. 34.

¹⁸ *Ibid.*, p. 35.

¹⁹ Corneliu Diaconovich, Asociațiunea pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ed.), *Enciclopedia Română*, Sibiu, W. Krafft, 1898-1904.

²⁰ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Craiova, Editura Vlad&Vlad, 1993.

²¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române, Compendiu*, București, Litera Internațional, 2001, p. 146-148.

²² Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*. Ediție îngrijită de Geo Șerban. București, Editura Lider, 1997 (Editura Contemporană, 1942), p. 83-88. „acest Gil Blas român, care are o structură intelectuală amintind luciditatea și ascuțimea lui Julien Sorel, nu poate fi comparat în epoca sa decît cel mult cu Nicolae Filimon.” *Ibid.* p. 85.

literatura română. Emanoil Bucuta îi consacră la rândul său un frumos eseu²³ în care aduce date clarificatoare despre scriitor²⁴, însă fără un cuvânt despre Ion Codru Drăgușanu traducătorul. Ion Negoșescu²⁵, Ion Rotaru²⁶ nu comentează traducerea. Mircea Anghelescu, deja citat, împărtășește cu cei menționați aici ideea că „drăgușanul” este scriitorul unei singure opere, care este în același timp și o operă singulară²⁷, susceptibilă de a rezerva surprize cercetătorului. El comentează avizat câteva traduceri ale scriitorului, însă nu face nici un comentariu la *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*. În fine, Nicolae Manolescu²⁸ laudă filozofia ludică și știința limbii puse în operă în *Peregrinul transilvan*, însă nu are nici un cuvânt referitor la activitatea de traducător a lui Ion Codru Drăgușanu. Toate aceste poziționări și tendințe pun în evidență interesul limitat, când nu este inexistent, al criticii față de cazul în sine al acestui text orfan. De un secol și jumătate, textul lui Ion Codru Drăgușanu a devenit o „pată albă”, o enigmă literară, a cărei dezlegare nu este lipsită de însemnătate, cunoașterea numelui autorului textului sursă precum și a textului original fiind semnificativă pentru metabolismul literar românesc, în special pentru cel transilvan. În lipsa acestei referințe fondatoare, cititorul este justificat a se întreba dacă textul din *Familia* este cu adevărat o traducere, așa cum este prezentat pe pagina revistei, sub semnătura lui Ion Codru Drăgușanu, o compoziție personală pe o temă împrumutată, sau o adaptare a unui text ocultat voluntar, ori, pur și simplu, o traducere neinspirată, așa cum presupun, chiar în lipsa confruntării cu originalul, cei mai mulți dintre criticii literari români. Să comparăm textele de mai jos :

Avis d'un bon père à son fils, publié par A. F. J. Fréville. Beaux traits du jeune âge, 1813 (1824) | ***Ion Codru Drăgușanu : Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu, Familia, 1865***

Bientôt, ô cher enfant, ma pesante paupière
Hélas ! va se fermer à la douce lumière.
Avant de nous quitter, pour que tu sois heureux,
D'un sage écoute et suis les avis précieux.

5. Le monde est une mer qu'agitent mille orages ;
J'ai connu des écueils par mes propres naufrages ;
Pilote maladroit, mais par ma faute instruit,
Je veux te voir au moins en recueillir le fruit.
Tout mon cœur sur les flots suit ta nacelle errante ;
10. Un souffle du zéphyr me glace et m'épouvante :
Je crois ouïr gronder l'Aquilon furieux,
J'implore en ta faveur et les vents et les Dieux.

Am sê-ti dau eu svaturi, fiulu meu celu dulce,
Cari la fericire te-oru poté conduce;
Pana nu'nchidu ochii pentru somnulu mare,
In ór'a din urma fii cu ascultare!

5. Lumea e o mare ne'ntreruptu cercata
De furtune grele ce nu mai înceta;
Dandu de naiefrangeri din nesocotintia,
Eu trecandu prin ele am si esperintia.
Doru-mi este numai sê culegi tu frupte,
10. Se incungiuri incai ale mele lupte;
A ta naisióra ratecindu pre unde,
Sufletu-mi inghiacia, anim'a-mi patrunde:
Candu zefirulu misca, ventulu linu suflandu,
Pare-mi câ unu vulturu sbóra detunandu,

²³Emanoil Bucuta, „Călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu”. *Transilvania*, Sibiu, anul 73, nr. 5, mai 1942, p. 373-380.

²⁴E. Bucuta îl compară cu celebrele personaje Gil Blas și Wilhelm Meister în anii săi de călătorie, dar și cu Voltaire, cu I. Ghica epistolierul, cu C. Negruzzi, autorul *Păcatelor tinerețelor*, cu A. Odobescu cel din *Pseudokineghetikos*, cu I. Creangă cel din *Amintiri...* și chiar cu Marius Chicoș Rostogan al lui Caragiale (p. 376).

²⁵Ion Negoșescu, *Istoria literaturii române*, Vol. I (1800-1945), București, Editura Minerva, 1991.

²⁶Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, Vol. I (De la origini până la 1900), București, Editura Minerva, 1971, p. 196-198.

²⁷Mircea Anghelescu, „Codru Drăgușanu”. *Textul și realitatea*, București, Editura Eminescu, 1988, p.131-141 (aici p. 138) : „Într-adevăr, tot procesul istoric al reconsiderării lui Codru-Drăgușanu [...] se bazează pe o singură operă, pe o singură carte, ce e drept cu totul ieșită din comun: *Peregrinul transilvan*.”

²⁸Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Vol. I, București, Editura Minerva, 1990, p. 220.

Nul n'a vu tous ses jours filés d'or et de soie,
Aux dégoûts, aux chagrins, l'Univers est en proie;
15. On passe en un moment de la joie aux douleurs:
Le matin dans les ris, et le soir dans les pleurs.

Crains d'un lâche repos la fatigue accablante,
Préfère à la mollesse une vie agissante ;
A trente ans, tu diras, des plaisirs détrompé,

20. L'homme le plus heureux, est le plus occupé.
Tout travaille & et se meut dans la nature entière;
Le plus petit insecte agit dans la poussière,
Vois cette eau qui croupit, l'air en est empesté;
Admire la fraîcheur et la limpidité
25. De cette onde qui court, par des routes fleuries,
Féconder nos vergers, embaumer nos prairies :
Le temps est un éclair pour le mortel actif,
Le temps, avec lourdeur, pèse sur l'homme oisif.

Mais quel que soit l'état où ton penchant t'appelle,
30. Que la probité soit ta compagne fidèle :
La réputation est aisée à flétrir;
C'est un cristal poli qu'un souffle peut ternir.
Le désir de l'honneur à tel point nous anime,
Qu'on veut être estimé de ceux qu'on mésestime.
35. On peut tout immoler, tout souffrir à ce prix :
On pardonne à la haine, et jamais au mépris.

Sans être misanthrope, aime la solitude;
Fais-y du cœur humain la difficile étude;
Que Laroche-foucault, Labruyère, Addison,
40. T'apprennent à sonder cet abîme profond;
Qu'ils soient dans tous les temps tes oracles, tes guides,
Ces amis-là, mon fils, ne sont jamais perfides.

L'homme, bien rarement, se montre tel qu'il est;
En public il est vu sous le jour qui lui plaît,
45. Il donne à ses défauts d'élégantes surfaces,
A la difformité l'apparence des grâces;
Dans ses déguisemens l'amour-propre est subtil:
Celui qui n'a qu'un œil se montre de profil.
Au choix de tes amis sois donc lent et sévère;
50. Examine long-tems, la méprise est amère.

Fuis les excès: l'avare est le bourreau de soi;
Le prodigue est esclave, et l'économe est roi ;
Sans soucis, sans terreur remords, il voit le jour renaître;
Lui seul est bienfaisant, et lui seul il peut l'être.

15. Eu atunci indata cadu si me prosternu,
Chiâmu in ajutoriu-ti pre Dieulu eternu.

Vieti'a ferice d'auru intirata,
Carier'a lina cu flori semenata,
Nu este menita pentru moritoriu,
20. Ci ursit'a-i este-a fi suferitoriu.
Tóta lumea este a machnirei préda.
La doreri placerea trebuie sê céda, –
Dupa desfatere chinulu ne va frange,
Celu-ce sér'a ride, demanéti'a plange.

25. Fugi de molitiune, câ-ci te ostenesce, –
Dar' viéti'a-activa te inteneresce;
Candu vei fi'n etate, mai inaintatu
Si candu despre lucruri vei fi judecatu, –
Satùlu de petreceri ca mine , vei díce:
30. Celu-ce mai mult lucra, e celu mai ferice!
In natura tóte lucra si se misca,
In tierana sapa sprinten'a furnica;
Aerulu lu strica laculu statatoriu.
Dar'lu recoresce riulu curgatoriu.
35. Praturi in florite, campuri elu adapa,
Si cu limpedímea-i ochii ni-i desfata;
Tempulu ca un fulgeru pentr'unu activu sbóra,
Dar'cu greu apésa pre trandavu, lu-omóra.

Ori-ce cariera ti-ar fi destinata,
40. Fia-ti probitatea sócia necurmata;
Lesne se'negresce numele frumosu,
Ca prin o suflare unu cristalu luciosu;
Sentiulu de onóre multu ne animédia,
Omulu cere stima si candu despretiédia
45. Pentr'onóre rabda si sacrédia totu,
Multi ce iérta ur'a, despretiulu nu-lu potu.

Misanthropu sé nu fii, ci ca singlarariu
In a ta viétia aibi de indreptariu
Pre Laroche-foucault, La Bruyère, Addison,
50. Fia-ti ca oraclulu, urma svatulu lor.
Fâ cu ei un studiu, cérca si patrunde,
Anim'a umana cu-abise profunde;
Autorii astia, fiulu meu, se scia,
Sunt amicii mai buni, fara perfidia.

55. Omulu raru s'aréta cumu e, lui i place
Publiculu sê-lu védia candu elu se preface;
Defectelor sale da fetie lucióse,
Si diformitatei tipuri gracióse;
In schimositura celu duru e subtilu,
60. Chiorulu candu apare, s'aréta'n profilu,
Deci destinge bine, candu amicii vei luá,
Câci amaru mai este de-a te insielá.

Fugi de tot escesulu, nu-ti potu destul díce,
Unu avaru e sie-si singuru carnefice;
65. Sclavu e predatoriulu, pastratoriulu rege,
Fara grigi, necasuri elu cu tempulu merge;
Celu-ce crutia-e darnicu, si póte sê fia

55. Sous un vil intérêt ne sois point abattu;
L'argent le cède à l'or, et l'or à la vertu.
Souvent, de l'équité la borne est un peu juste,
Qui n'est pas généreux est tout près d'être injuste.
Souviens-toi bien, mon fils, que dans l'âge avancé,
60. Le présent s'embellit des vertus du passé ;
Que le destin te soit ou propice ou sévère,
De quelque infortuné soulage la misère :
Tu le pourras, mon fils ; si tu naquis sans biens,
Apprends l'art d'être utile avec peu de moyens.

65. Hélas! ce malheureux qu'on fuit, qu'on appréhende,
Plaignons-le; c'est souvent tout ce qu'il nous demande.
Qu'une oreille attentive écoute ses revers,
Qu'il charme en les contant les maux qu'il a soufferts.
Si ton cœur ne palpité au récit de ses peines,
70. Puisse ton sang bientôt se tarir dans tes veines!...

L'homme hélas ! est souvent fourbe, méchant, pervers;
L'intérêt est le dieu qui régit l'Univers.
Je le sais; mais le tien te prescrit l'indulgence,
L'humanité, l'oubli, le pardon de l'offense.

75. Qu'un orgueil dangereux n'aille point t'abuser;
Il n'est point d'ennemi qu'on doive mépriser :
Le plus faible souvent suffit pour nous détruire,
Un sot même a toujours assez d'esprit pour nuire.

En consacrant tes jours à de nobles travaux,
80. Tu peux, sans les heurter, dépasser tes rivaux ;
Sois hardi dans tes vœux: ce n'est pas au vulgaire,
C'est aux esprits bien faits qu'il faut tâcher de plaire.
De ceux qui ne sont plus, on vante les talents;
on n'aime point les morts, mais on hait les vivans.

85. Si le ciel t'a doué d'un rayon de génie,
Un jour tu sentiras l'aiguillon de l'envie :
Au mérite, aux succès toujours son fiel se joint ;
Travaille à l'exciter, mais ne l'irrite point.
Si tu veux désarmer sa vengeance funeste,
90. Oppose à sa furie un air humble et modeste,
Ainsi que la pudeur, de son doux incarnat,
Colorant l'innocence, augmente son éclat ;
La modestie ajoute au talent qu'on renomme ;
Le pare, l'embellit: c'est la pudeur de l'homme.
95. La modestie enchante, et l'amour-propre aigrit :
C'est par le cœur qu'on plaît bien plus que par l'esprit.

A l'Être-Suprême.

Prosterne-toi, mon fils, devant l'Être-Suprême ;
Reconnais en lui seul ton premier bienfaiteur :
L'Univers, tu le sens, ne s'est point fait lui-même ;

Câ-ci crutiarea-e mama la filantropia.

Generositatea ambituniédia,
70. Pre omu interesulu caracteridédia;
Nu iubí mamonulu, nu dorí tu auru,
Neci argintulu splendidu, – virtutea-e tesauru,
Nu stá cu rigóre langa ecuitate,
Generosu de nu esti, cadi in strembatate.

75. Cugeta iubite, câ la caruntetie
Te- a naltíá virtutea dela tineretie;
Daca-ti e destinulu bunu, precum se díce,
Mangaia, ajuta pre celu neferice.
Poti sê faci acésta, macaru scapetatu,
80. Câ-ci ca se'nveti artea minte ti s'a datu.

Pre nenorocitul, ce-lu persecutara,
Mangaia-lu, dá'i svaturi, plange-i sôrtea-amara;
Elu mai multu nu cere, plansulu se asculta!
Gelea'mpartesíta-e, gele multu scadiuta, –
85. Dar' de nu-ti palpita anim'a in tine,
Audându-lu, sce-ti sangele din vène!

Omulu, vai! Adese-e reu, astutu, spurcatu,
Interesu-e dieulu pe pamentulu latu,
Elu ací domnesce, vedí! Dara credinti'a
90. Ni prescrie nóue tóta indulginti'a;
Se iertâmu si-acei-ce ni facura rele
Câ-ci umenitatea asta ni-o cere.

E periclu mare ca sê fii sumetiu,
Neci la inamicu-ti sê n'areti despretiu;
95. Celu mai debilu póte a te surupá,
Ba si chiaru neghiobulu scie stricá.
Sê invingi rivalii, dar nu-i iritá,
Ci spre fapte bune caut-a te sacrá;
Fii cu barbatía lucru bunu de faci,
100. Lasa'n pace vulgulu, celor buni sê placi;
Pre cei morti adese lumea îi maresce, –
Dór' iubescce mortii? – nu! pe-ai vii uresce!

O radia de geniu de ai ereditu,
Vei sentí si-alu pismeí ghimpe ascutítu;
105. Ca-ci e aplecata ferea sê si-o verse,
Unde observvêsa meritu si succese;
Cauta si descépta al ei reu veninu,
Dar' nu-i dá tu freulu, sé-ti ajunga'n sinu, –
Vrei sê se 'nfrenedie a ei resbunare,
110. Furiei opune modest'a a portare;
E ca si pudórea cu a ei rosíre
Dâ la inocintia mare stralucire;
Modesti'a-adauge la talentu renume,
Splendida decóre si coróna-i pune;
115. Modesti'a'ncanta trufi'a 'ntarita,
Anim'a intrece mintea ascutíta.

Fiulu meu adóra bunulu Creatoru,
Celu-ce tiene tóte si vietia-ti dâ.
Vedi câ Universulu de sine nu stá,

100. Et certes ce grand œuvre atteste un grand auteur.

120. Si acestu opu mare are autoriu!

Exceptând unele parafraze mai largi și chiar unele deplasări fragmentare, admisibile totuși în câmpul traducerii, textele puse aici față în față corespund până în amănunt celor doi termeni ai relației original-traducere în plan semantic și formal. Textul pe care îl prezentăm pentru prima dată ca fiind cel tradus de Ion Codru Drăgușanu sub titlul *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu* este așadar epistola morală „Avis d’un bon père à son fils” publicată de Anne-François-Joachim Fréville²⁹ în culegerea sa de texte dedicate educației morale a tinerei generații intitulată *Beaux traits du jeune âge: suivis de l’histoire de Jeanne d’Arc et du panthéon des enfans célèbres*³⁰, continuare a unei preocupări educative ale cărei urme duc cu douăzeci de ani în urmă, până în primii ani de după Revoluție, când Fréville publică probabil prima sa antologie morală pentru tineret: *Vie des enfans célèbres, ou Les modèles du jeune âge; suivis des plus beaux traits de piété filiale: pour servir de lecture et d’instruction à la jeunesse*³¹, care însă nu conținea acest text. Este vorba aici, sub forma unei scrisori paterne adresată fiului, conținând sfaturi de bună conduită în lume, de o adevărată epistolă morală în versuri, în buna tradiție clasică. În traducerea sa, Ion Codru Drăgușanu respectă elementele ei formale: alexandrini, rime alăturate, dispuse în strofe inegale corespunzător grupării și dezvoltării inegale a ideilor morale care compun fondul textului, punctele diverse ale unui îndreptar de bună purtare. Desigur, constrângerile formale nu ușurează sarcina traducătorului, obligat adesea să caute soluții paliative într-o limbă care nu excela prin plasticitatea sa, din motive istorice obiective. Însă Ion Codru Drăgușanu nu se lasă descurajat, și instinctul lui de om de litere îi poartă pana: când poate, el se menține aproape de modelul său; când limba se dovedește mai îndărătnică, atacă unități mai mari, care depășesc granița versului ori chiar se întind pe mai multe versuri. Aceasta îi permite să opereze deplasări, dislocări și redistribuiri de materie semantică, în cadrul strofic, reducând astfel pierderile semantice – obsesia și piatra de încercare a traducătorului. Desigur, în acest context, gramatica și lexicul latinizant recomandate de autoritatea tutelară a lui Laurian, dar venind din zarea cipariană mai îndepărtată, acționează ca o dublă constrângere cu efecte drastice asupra operei, obligând traducătorul la adoptarea unor soluții nu o dată lipsite de naturalețe și, prin urmare, de eleganță. Astfel, pentru a păstra și transmite neîmpuținat

²⁹ Anne-François-Joachim Fréville (1749-1832), *Beaux traits du jeune âge: suivis de l’histoire de Jeanne d’Arc et du panthéon des enfans célèbres*, Paris, Parmantier, 1824, p. 372-375, disponibil la:

<https://books.google.fr/books?id=tk8qAAAAYAAJ&pg=PA257&lpg=PA257&dq=Anne+Fran%3%A7ois+Joachim+Fr%3%A9ville+:+Beaux+traits+du+jeune+%3%A2ge+:+suivis&source=bl&ots=bl45cAwnkJ&sig=e2uW9aniiLdk9e-C6t0awAh9ecg&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwim05LC7L3NAhVGtRQKHURrB2sQ6AEINTAD#v=onepage&q=Anne%20Fran%3%A7ois%20Joachim%20Fr%3%A9ville%20%3A%20Beaux%20traits%20du%20jeune%20%3A%20ge%20%3A%20suivis&f=false> Decalarea spațială a strofelor ne aparține.

³⁰ *Beaux traits du jeune âge: suivis de l’histoire de Jeanne d’Arc et du panthéon des enfans célèbres* (Paris, Genets, 1813). Lucrarea s-a bucurat de mare succes în epocă, a cunoscut mai multe ediții (Antoine-Jacques Genets, 1792, ... 1818, 1822; Jean-Jacques Parmantier, 1824, Pierre-Paul Didier, 1836, 1838, 1841, 1846) și o circulație europeană. Iată cum își prezintă autorul antologia: „Ce nouvel ouvrage qui complète notre cours de *lectures élémentaires et morales*, c’est-à-dire, *l’Alphabet personnifié*, et la *Lecture par images*, ornés de soixante-quinze figures d’enfants en action; le *Domino des enfans*; les *Contes jaunes*; les *Enfans célèbres*; la *Piété filiale*; les *Lectures poétiques*; les *Merveilles de l’instinct et de la nature*; les *Passe-temps instructifs*, les *Chiens célèbres* etc., etc.; cet ouvrage, dis-je, ne sera peut-être pas sans utilité dans le sein des familles et dans les maisons d’éducation: en effet, il tend à exciter de nobles sentimens dans le cœur de la jeunesse.” *Avis d’un bon père à son fils* este ultimul text din acest „digest” de lecturi moralizatoare.

³¹ Caroline Fayolle, „Les fonctions politiques de la famille dans les livres d’éducation (1793-1816)”. *Dix-huitième siècle* 1/2010 (n° 42), p. 633-653, www.cairn.info/revue-dix-huitieme-siecle-2010-1-page-633.htm [22.01.2016].

conținutul semantic al originalului, Ion Codru Drăgușanu nu șovăie a modifica dimensiunea strofelor, a înmulți numărul versurilor, chiar cu riscul de a dilua ideea: dacă originalul este un text de 100 de alexandrini, traducerea are 120 de versuri, adică 1/5 în plus, fără a afecta însă „contractul de traducere” – echivalență, fidelitate, transparență etc. –, care este în întregime realizat. Obiectivul de a găsi și de a face cunoscut originalul textului drăgușănean fiind atins, demonstrația noastră s-ar fi putut opri aici.

În realitate, textul din culegerea lui Anne-François-Joachim Fréville suferă de aceeași lipsă ca și cel al lui Ion Codru Drăgușanu: numele autorului. În buna logică a antologiilor tematice, culegerea al cărei editor este Anne-François-Joachim Fréville reunește texte de autori diverși, de cele mai multe ori nenumiți sau menționați doar aluziv – istorici, moraliști, memorialiști –, preluate de editor și „amenajate” în diverse chipuri anume pentru a le adapta scopului educativ al lucrării prin concentrare, rezumare, schematizare, expansiune, prin reformularea ideilor morale, prin adaptarea vocabularului, a registrului discursiv etc. Însă nici acest lucru nu este declarat de manieră explicită. Pe scurt, rezultatul la care am ajuns în căutarea originalului *Svaturilor*... se dovedește a nu fi fost decât unul parțial, o etapă, nu un punct final. Chiar și după stabilirea cu certitudine a textului publicat de Fréville ca original cert al textului *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*, majoritatea întrebărilor pe care le suscită traducerea lui Ion Codru Drăgușanu rezistă. Acest semi-eșec încheie primul „timp” al cercetării de față și îl deșchide pe cel de-al doilea, mai anevoios, deoarece el ne-a impus necesitatea de a răsfoi o vastă literatură morală precum și o bună parte din presa literară contemporană lui Fréville, în special cea din ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea și de la începutul celui următor, adică aproape o jumătate de secol de literatură în mare parte îngropată în prăbușirile și emergențele unei epoci de cotitură în istoria Franței. Această împrejurare ne readuce în zarea întrebărilor inițiale, chiar dacă termenii sunt schimbați. Este acest text o compoziție a lui Fréville? Este el un text străin, împrumutat de Fréville de la un autor necunoscut, sau cunoscut, dar trecut sub tăcere din anumite rațiuni, și atunci, care ar fi acestea? Și, în acest caz, importă să știm dacă textul a fost preluat fidel, sau a fost modificat (eventual, prin ce proceduri). În sfârșit, ne putem întreba în context și dacă textul este – de ce nu? – o traducere, cunoscut fiind că Fréville era și un traducător neobosit de literatură engleză. Fiind de la sine înțeles că la întrebările legate de traducător nu se poate răspunde decât odată stabilită cu certitudine identitatea textului de care el s-a servit, ne propunem să revenim la ele mai jos. Cele legate de instanța auctorială, în schimb, se dovedesc a fi deosebit de anevoioase, și ne grăbim a le da întâietate.

Se pune mai întâi întrebarea dacă textul este o compoziție a lui Fréville sau un text „împrumutat”. În textele disponibile³², nu am găsit nici un indiciu că Fréville ar fi autorul textului *Avis d'un bon père à son fils*, cu toate că, ocazional, a scris și el poezie³³. Această cercetare ne-a condus în final până la textul unui autor de mult uitat, Jacques-Corentin Royou, autor, între altele, al textului *À mon fils*. Primul indiciu l-am găsit, tot într-o culegere de texte

³² http://data.bnf.fr/11996457/anne-francois-joachim_freville/ [03.03.2016].

³³ De exemplu, el este autorul binecunoscutului catren: „Qui n'ose aura toujours / Un sort triste et piteux / Car la gloire et l'amour / Se moquent des honteux.”

morale³⁴ a lui Anne-François-Joachim Fréville, datând din 1792, unde sunt citate, versuri³⁵ din poemul publicat în culegerea din 1824 de care ne-am folosit. În culegerea citată, aceste excerpte comportă o mențiune auctorială la sfârșitul volumului: Royou, fără prenume, fără alte informații editoriale, semn desigur că autorul citat era o referință suficient de cunoscută pentru ca alte detalii să fie necesare. De aici încolo aveam un reper nou pentru a relansa cercetarea de arheologie literară în jurul lui Royou. Astfel am ajuns la izvorul textual căutat, închizând toate parantezele interrogative. Numai că textul la care am ajuns era diferit de cel publicat de Fréville și tradus de Ion Codru Drăgușanu. Precizăm aici, deși aceasta nu reprezintă încă o dovadă în sensul demersului nostru ci numai un element semnificativ, că textul lui Royou este anterior celui publicat de Fréville. Transcriem mai jos în *vis-à-vis* cele două texte:

Jacques-Corentin Royou : *À mon fils, L'Année littéraire*, 1785³⁶

Nul n'a vu tous ses jours filés d'or & de soie.
Aux dégoûts, aux chagrins, l'univers est en proie.
On passe en un moment de la joie aux douleurs;
le matin dans les ris & le soir dans les pleurs.
5. Tu connois le destin des jumeaux de la fable.
Ce couple tour-à-tour heureux & misérable,
après avoir foulé l'Olympe radieux,
& goûté le nectar à la table des Dieux,
victime d'une loi rigoureuse & fatale,
10. descendoit tristement sur la rive infernale.
Emblème ingénieux dont le sens est très-clair!
Le ciel, c'est le plaisir; la peine, c'est l'enfer.

Crains d'un lâche repos la fatigue accablante;
préfère à la mollesse une vie agissante.
15. A trente ans, tu diras, des plaisirs détrompé:
l'homme le plus heureux, c'est le plus occupé.
Tout travaille & se meut dans la nature entière.
Le plus petit insecte agit dans la poussière.
Vois cette eau qui croupit: l'air en est empesté.
20. Admire la fraîcheur & la limpidité
de cette onde qui court, par des routes fleuries,
féconder nos vergers, embaumer nos prairies.
Le tems est un éclair pour le mortel actif.
Le tems avec lourdeur pèse sur l'homme oisif.

25. Mais quel que soit l'état où ton penchant t'appelle,
que la probité soit ta compagne éternelle.
La réputation est aisée à ternir.
Le désir de l'honneur à tel point nous anime,
qu'on veut être estimé de ceux qu'on mésestime.
30. On peut tout immoler, tout souffrir à ce prix.

A.-F.-J. Fréville : *Avis d'un bon père à son fils*

Bientôt, ô cher enfant, ma pesante paupière
Hélas ! va se fermer à la douce lumière.
Avant de nous quitter, pour que tu sois heureux,
D'un sage écoute et suis les avis précieux.

5. Le monde est une mer qu'agitent mille orages ;
J'ai connu des écueils par mes propres naufrages ;
Pilote maladroit, mais par ma faute instruit,
Je veux te voir au moins en recueillir le fruit.
Tout mon cœur sur les flots suit ta nacelle errante ;
10. Un souffle du zéphir me glace et m'épouvante :
Je crois ouïr gronder l'Aquilon furieux,
J'implore en ta faveur et les vents et les Dieux.

Nul n'a vu tous ses jours filés d'or et de soie,
Aux dégoûts, aux chagrins, l'Univers est en proie;
15. On passe en un moment de la joie aux douleurs:
Le matin dans les ris, et le soir dans les pleurs.

Crains d'un lâche repos la fatigue accablante,
Préfère à la mollesse une vie agissante ;
A trente ans, tu diras, des plaisirs détrompé,
20. L'homme le plus heureux, est le plus occupé.
Tout travaille & et se meut dans la nature entière;
Le plus petit insecte agit dans la poussière,
Vois cette eau qui croupit, l'air en est empesté;
Admire la fraîcheur et la limpidité
25. De cette onde qui court, par des routes fleuries,
Féconder nos vergers, embaumer nos prairies :
Le temps est un éclair pour le mortel actif,
Le temps, avec lourdeur, pèse sur l'homme oisif.

Mais quel que soit l'état où ton penchant t'appelle,
30. Que la probité soit ta compagne fidèle :

³⁴ Fréville, Anne-François-Joachim, *Temple de la morale, ou Pensées gnomiques, tirées des poètes, pour tous les âges de la vie, et surtout pour former la jeunesse au bon sens, aux vertus civiques et à l'amour de l'humanité*, par Fréville. Seconde édition, an IIIe de la République, chez Guelfier (?) <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k490588/f23.item.zoom>

³⁵ De exemplu, la p. 20 : „Apprends l'art d'être utile avec peu de moyens”. Citatul trimite la nr. 189 din lista surselor și corespunde lui Royou (v. p. 212). De asemeni: „Tout honnête homme est franc ; qui dit fin, dit fripon” (*Ibid.*, p. 165).

³⁶ *L'année littéraire*, T. I, 1785, p. 205-213. Disponibil la <https://archive.org/details/lannelittiraieo32frgoog>

On pardonne à la haine & jamais au mépris.

Le monde est une mer qu'agitent mille orages.
J'ai connu des écueils par mes propres naufrages.
Pilote mal-adroit, mais par ma faute instruit,
35. je veux te voir au moins en recueillir le fruit.
Tout mon cœur sur les flots suit ta nacelle errante.
Un souffle du zéphir me glace d'épouvante;
je crois ouïr gronder l'aquilon furieux;
j'implore en ta faveur & les vents & les Dieux.
40. Va, j'empêcherai bien qu'un calcul parricide,
que souvent forme un fils barbaquement avide,
te fasse supputer le terme de mes jours:
j'en fais un sûr moyen: c'est de t'aimer toujours.
Ton père, à ton amour, à ta reconnaissance,
45. a des droits plus sacrés que ceux de ta naissance;
& prévenant sans cesse ou comblant tes souhaits,
il veut régner sur toi par le droit des bienfaits.

Sans être misanthrope, aime la solitude,
fais-y du cœur humain la difficile étude.
50. Que la Rochefoucauld, la Bruyère, Charon,
t'apprennent à sonder cet abîme profond.
Qu'ils soient dans tous les tems tes oracles, tes guides.
Ces amis=là, mon fils, ne sont jamais perfides.

L'homme bien rarement se montre tel qu'il est.
55. En public il est vu sous le jour qui lui plaît.
Il donne à ses défauts d'élégantes surfaces;
à la difformité l'apparence des grâces;
Dans ses déguisemens l'amour-propre est subtil:
Celui qui n'a qu'un œil se montre de profil.
60. Au choix de tes amis sois donc lent & sévère;
Examine long-tems; la méprise est amère.

Fuis les excès: l'avare est le bourreau de soi;
Le prodigue est esclave, & l'économe est roi.
Sans soucis, sans terreur il voit le jour renaître;
65. Lui seul est bienfaisant, & lui seul il peut l'être.

Sous un vil intérêt ne sois point abattu:
L'argent le cède à l'or, & l'or à la vertu.

Souvent, de l'équité la borne est un peu juste:
qui n'est pas généreux est tout près d'être injuste.

70. D'homme adroit & rusé méprise le renom:
Tout honnête-homme est franc; qui dit fin dit fripon.

Que le destin te soit ou propice ou sévère,
de quelqu'infortuné soulage la misère.
Tu le pourras, mon fils. Si tu naquis sans biens,
75. apprends l'art d'être utile avec peu de moyens.

Hélas! ce malheureux qu'on fuit, qu'on appréhende,
plaignons-le; c'est souvent tout ce qu'il nous demande.
D'une oreille attentive écoute ses revers;
il aime à raconter les maux qu'il a soufferts.
80. Si ton cœur ne palpète au récit de ses peines,

La réputation est aisée à flétrir;
C'est un cristal poli qu'un souffle peut ternir.
Le désir de l'honneur à tel point nous anime,
Qu'on veut être estimé de ceux qu'on mésestime.
35. On peut tout immoler, tout souffrir à ce prix :
On pardonne à la haine, et jamais au mépris.
Sans être misanthrope, aime la solitude;
Fais-y du cœur humain la difficile étude;
Que Larocheffoucault, Labruyère, Adisson,
40. T'apprennent à sonder cet abîme profond;
Qu'ils soient dans tous les temps tes oracles, tes guides,
Ces amis-là, mon fils, ne sont jamais perfides.
L'homme, bien rarement, se montre tel qu'il est;
En public il est vu sous le jour qui lui plaît,
45. Il donne à ses défauts d'élégantes surfaces,
A la difformité l'apparence des grâces;
Dans ses déguisemens l'amour-propre est subtil:
Celui qui n'a qu'un œil se montre de profil.
Au choix de tes amis sois donc lent et sévère;
50. Examine long-tems, la méprise est amère.
Fuis les excès: l'avare est le bourreau de soi;
Le prodigue est esclave, et l'économe est roi ;
Sans soucis, sans terreur remords, il voit le jour renaître;
Lui seul est bienfaisant, et lui seul il peut l'être.

55. Sous un vil intérêt ne sois point abattu;
L'argent le cède à l'or, et l'or à la vertu.
Souvent, de l'équité la borne est un peu juste,
Qui n'est pas généreux est tout près d'être injuste.
Souviens-toi bien, mon fils, que dans l'âge avancé,
60. Le présent s'embellit des vertus du passé ;
Que le destin te soit ou propice ou sévère,
De quelque infortuné soulage la misère :
Tu le pourras, mon fils ; si tu naquis sans biens,
Apprends l'art d'être utile avec peu de moyens.
65. Hélas! ce malheureux qu'on fuit, qu'on appréhende,
Plaignons-le; c'est souvent tout ce qu'il nous demande.
Qu'une oreille attentive écoute ses revers,
Qu'il charme en les contant les maux qu'il a soufferts.
Si ton cœur ne palpète au récit de ses peines,
70. Puisse ton sang bientôt se tarir dans tes veines!...
L'homme hélas ! est souvent fourbe, méchant, pervers;
L'intérêt est le dieu qui régit l'Univers.
Je le sais; mais le tien te prescrit l'indulgence,
L'humanité, l'oubli, le pardon de l'offense.

75. Qu'un orgueil dangereux n'aille point t'abuser;
Il n'est point d'ennemi qu'on doive mépriser :
Le plus faible souvent suffit pour nous détruire,
Un sot même a toujours assez d'esprit pour nuire.
En consacrant tes jours à de nobles travaux,
80. Tu peux, sans les heurter, dépasser tes rivaux ;
Sois hardi dans tes vœux: ce n'est pas au vulgaire,
C'est aux esprits bien faits qu'il faut tâcher de plaire.
De ceux qui ne sont plus, on vante les talens;
on n'aime point les morts, mais on hait les vivans.

85. Si le ciel t'a doué d'un rayon de génie,
Un jour tu sentiras l'aiguillon de l'envie :
Au mérite, aux succès toujours son fiel se joint ;

puisse ton sang bientôt se tarir dans tes veines!
Ce souhait est celui d'une ardente amitié;
il vaut mieux n'être pas que d'être sans pitié.
Rien ne doit l'étouffer dans une âme sensible.

85. C'est une vérité peut-être, & bien horrible,
que l'homme en général naquit fourbe & pervers.
L'intérêt est le dieu qui régit l'univers.
Je le fais; mais le tien te prescrit l'indulgence,
l'humanité, l'oubli, le pardon de l'offense.

90. Qu'un orgueil dangereux n'aille point t'abuser;
il n'est point d'ennemi qu'on doive mépriser.
Le plus foible souvent suffit pour nous détruire.
Un sot même a toujours assez d'esprit pour nuire.
En consacrant tes jours à de nobles travaux,
95. tu peux, sans les heurter, dépasser tes rivaux.
Sois hardi dans tes vœux: ce n'est pas au vulgaire,
c'est aux esprits bien faits qu'il faut tâcher de plaire.
De ceux qui ne sont plus, on vante les talents;
on n'aime point les morts, mais on hait les vivans.

100. Si le ciel t'a doué d'un rayon de génie,
un jour tu sentiras l'aiguillon de l'envie.
Au mérite, aux succès toujours son fiel se joint.
Travaille à l'exciter, mais ne l'irrite point.
Si tu veux désarmer sa vengeance funeste,
105. oppose à sa furie un air humble & modeste,
Ainsi que la pudeur, de son doux incarnat
colorant une Belle, augmente son éclat,
la modestie ajoute au talent qu'on renomme,
le pare & l'embellit: c'est la pudeur de l'homme.
110. La modestie enchante, & l'amour-propre aigrit.
C'est par le cœur qu'on plaît bien plus que par l'esprit.

Par des sucurs meurtriers ma paupière offensée
d'un travail sérieux détournant ma pensée,
ma plume vagabonde, à coups précipités,
115. te trace en badinant, de sages vérités.
De toi seul occupé dans ce champêtre asyle,
je veux que mon loisir te soit encore utile.
Mais que vois-je? Déjà l'aurore au teint vermeil,
par sa foible lueur préparant ton réveil,
120. me découvre tes traits qu'un doux sommeil
repose.
Ah! je cours t'embrasser ... Mais j'hésite et je n'ose...
(Il n'est pas tems encor que ton œil s'ouvre au jour.)
Mon amour me défend cette marque d'amour.

Travaille à l'exciter, mais ne l'irrite point.
Si tu veux désarmer sa vengeance funeste,
90. Oppose à sa furie un air humble et modeste,
Ainsi que la pudeur, de son doux incarnat,
Colorant l'innocence, augmente son éclat ;
La modestie ajoute au talent qu'on renomme ;
Le pare, l'embellit: c'est la pudeur de l'homme.
95. La modestie enchante, et l'amour-propre aigrit :
C'est par le cœur qu'on plaît bien plus que par l'esprit.

A l'Être-Suprême.

Prosterne-toi, mon fils, devant l'Être-Suprême ;
Reconnais en lui seul ton premier bienfaiteur :
L'Univers, tu le sens, ne s'est point fait lui-même ;
100. Et certes ce grand œuvre atteste un grand auteur.

Confruntarea celor două texte pune în relief asemănarea globală dintre ele, dar și o serie de neconcordanțe frapante: ordinea expunerii este parțial schimbată și 30 de versuri din poemul lui Royou – aproximativ 25% din corpul poemului – nu se regăsesc în versiunea lui Fréville. Alte 14 versuri, prezente la Fréville, par a fi adaosuri în raport cu textul de referință. În sfârșit, în versul 39 din varianta Fréville : „Que la Rochefoucault, Labruyère, Addison” numele

renumitului iluminist britanic³⁷ se substituie celui al moralistului renașcentist Pierre Charron³⁸ (versul 50 din varianta Royou): Pentru a concluziona provizoriu, cele două texte se prezintă ca identice semantic într-o largă proporție, dar prezintă neconcordanțe care necesită a fi explicate printr-un demers filologic.

O analiză a modificărilor se dovedește de neînlocuit pentru a înțelege prin ce logică au devenit ele necesare. Să procedăm sinoptic și comparativ, la identificarea și la localizarea lor:

Versiunea Jacques-Corentin Royou

5. Tu connois le destin des jumeaux de la fable.
Ce couple tour-à-tour heureux & misérable,
après avoir foulé l'Olympe radieux,
& goûté le nectar à la table des Dieux,
victime d'une loi rigoureuse & fatale,
10. descendoit tristement sur la rive infernale.
Emblème ingénieux dont le sens est très-clair!
Le ciel, c'est le plaisir; la peine, c'est l'enfer.

50. Que la Rochefoucauld, la Bruyère, Charon,
t'apprennent à sonder cet abîme profond.

70. D'homme adroit & rusé méprise le renom:
Tout honnête-homme est franc; qui dit fin dit fripon.

82. Ce souhait est celui d'une ardente amitié;
il vaut mieux n'être pas que d'être sans pitié.
Rien ne doit l'étouffer dans une âme sensible

85. C'est une vérité peut-être, & bien horrible,

102. Au mérite, aux succès toujours son fiel se joint.
Travaille à l'exciter, mais ne l'irrite point.

Par des sucurs meurtriers ma paupière offensée
d'un travail sérieux détournant ma pensée,
ma plume vagabonde, à coups précipités,
115. te trace en badinant, de sages vérités.
De toi seul occupé dans ce champêtre asyle,

Versiunea Anne-François-Joachim Fréville

1. Bientôt, ô cher enfant, ma pesante paupière
Hélas ! va se fermer à la douce lumière.
Avant de nous quitter, pour que tu sois heureux,
D'un sage écoute et suis les avis précieux.

Que la Rochefoucauld, Labruyère, Addison,
40. T'apprennent à sonder cet abîme profond;

Souviens-toi bien, mon fils, que dans l'âge avancé
60. Le présent s'embellit des vertus du passé ;

A l'Être-Suprême.

Prosterne-toi, mon fils, devant l'Être-Suprême ;
Reconnais en lui seul ton premier bienfaiteur :
L'Univers, tu le sens, ne s'est point fait lui-même ;
100. Et certes ce grand œuvre atteste un grand auteur.

³⁷ Addison, Joseph (1672-1719), eseist, poet dramatic și om politic britanic, moralist, psiholog și umorist care s-a exprimat în paginile revistei *Spectator*. În eseurile sale, el a dat caracterelor tip expresia caracteristică a timpului său.

³⁸ Pierre Charron (1541-1603), teolog, filozof, orator și moralist, autor, între altele (*Trois vérités*, 1593; *Discours chrétiens*, 1600 etc.), al unui tratat despre înțelepciune, *Traité de la Sagesse*, în trei volume (Bordeaux, 1601).

je veux que mon loisir te soit encore utile.
 Mais que vois-je? Déjà l'aurore au teint vermeil,
 par sa foible lueur préparant ton réveil,
120me découvre tes traits qu'un doux sommeil repose.
 Ah! je cours t'embrasser ... Mais j'hésite et je n'ose...
 (Il n'est pas tems encor que ton œil s'ouvre au jour.)
123. Mon amour me défend cette marque d'amour.

Transcrierea celor două texte în paralel pune în evidență diferențele dintre versiunea Royou, anterioară, și versiunea Fréville, ulterioară, versiune pe care a folosit-o Ion Codru Drăgușanu. Este vorba de fragmente care există fie numai în versiunea Royou (versurile 5-12; 70-71; 82-84; 85; 102-103; 112-123, în total 28 versuri), fie numai în versiunea Fréville (versurile 1-4; 59-60; 97-100, în total 10 versuri), fie în ambele versiuni, dar nu în formă identică (Royou, versul 50; Fréville, versul 39). Această confruntare a textelor arată că este vorba de unul și același poem, al cărui autor este Jacques-Corentin Royou, republicat cu modificări de Anne-François-Joachim Fréville. Ipoteza unei variante a textului lui Jacques-Corentin Royou, de care să fi dispus atât Fréville cât și traducătorul român și în raport cu care textul traducerii să corespundă sub aspectul fidelității (loialității) și al echivalenței semantice, nu s-a confirmat. Anne-François-Joachim Fréville nu poate fi eliminat din această ecuație literară în care, incontestabil, a jucat rolul de interpolator. În ceea ce-l privește pe Ion Codru Drăgușanu, interesează să (ne) explicăm de ce nu a făcut public numele autorului textului original, aspect deosebit de iritant, adevărată infrațiune la codul etic al traducătorului îndeobște respectat, la *Familia*. Reiese însă, din cele înfățișate până aici, că Ion Codru Drăgușanu nu cunoștea de fapt adevăratul autor al textului, dat fiind că acesta i-a parvenit, fără numele autorului, prin mijlocirea antologiei morale a lui Anne-François-Joachim Fréville unde nu se specifică sursa textului. Acest fapt explică de ce traducerea lui Ion Codru Drăgușanu nu menționează informațiile editoriale ale textului sursă. Preluarea cu dezinvoltură a textului *À mon fils* de către Fréville echivalează în termeni reali cu trecerea textului în domeniul public. Așa stând lucrurile, chiar și antologia lui Fréville își pierde caracterul de referință viabilă.

Caracterul onest și scrupulos al lui Ion Codru Drăgușanu precum și experiența sa de documentarist³⁹, de bibliotecar, dar și de om de litere și de publicist, fac inacceptabilă ideea încălcării din vinovată frivolitate a codului profesional al traducătorului și ne îndreaptă spre o altă ipoteză privind opțiunea de publicare a traducerii chiar în lipsa unor date fiabile de identificare a textului de origine. Pentru a-i da formă și pentru a-i testa valabilitatea să ne fie îngăduit să abordăm și din alt unghi de vedere aceste texte legate între ele prin dubla relație de interpolare și de traducere și, de asemenea, să punem traducerea drăgușăneană în contextul preocupărilor sociale ale scriitorului român și în raportul ei cu momentul istoric.

1. În primul rând să adăugăm câteva glose la rolul lui Fréville, al cărui text se află la originea traducerii lui Ion Codru Drăgușanu. Am văzut că Fréville este un compilator „în masă” și, în raport cu textul lui Royou, și un interpolator. Ne putem întreba de ce nu a specificat el sursa. Anne-François-Joachim Fréville era un om însuflețit de un ideal umanist care își lua materialul

³⁹ Ca fost secretar și interpret al unor persoane de vază pe care le-a însoțit în călătoriile de-a lungul deceniului 1837-1848.

didactic de unde îl găsea. Pentru el educația trecea înaintea altor preocupări, artele și literatura nu erau decât auxiliare⁴⁰ pedagogice. El credea în supremația și continuitatea operei de educație în folosul omenirii și al individului singular, peste și dincolo de frământările și de fracturile istoriei. Din motive ideologice lesne de înțeles, numele lui Royou pe care l-a putut folosi ca referință în 1792⁴¹, când Franța mai era încă monarhie, a devenit nefrecventabil sub regimurile ulterioare, republican și imperial. În slujba republicii, a imperiului ori a monarhiei, „trăsăturile frumoase” de caracter erau aceleași în viziunea lui Fréville, și ele trebuiau cultivate cu aceeași consecvență la tineri. În prefața la culegerea sa, el proclamă preeminența proiectului pedagogic asupra schimbărilor societale: „Des *meurs*, ô mes amis ! rien ne nous dispense d’elles./On abroge les lois : les *mœurs* sont immortelles⁴².” Acestui ideal îi dedică Fréville un număr considerabil de lucrări – compilații, traducei din engleză, metode didactice –, și tot sub imperativul lui compune și publică un roman celebru în epocă, avându-i drept eroi pe fiul său Emilian, dispărut prematur la vârsta de șapte ani, și pe „delfinul” Ludovic al XVII-lea, *Les Enfants célèbres*, care a cunoscut mai multe ediții, adaptate de fiecare dată pentru a fi în concordanță cu ideologia dominantă. Accelerarea istoriei după Revoluție aduce în prim-planul actualității problema educației morale și a formării caracterelor ale cărei instrumente privilegiate sunt culegerile de „povestiri exemplare” extrase din cărțile de istorie și din operele moraliștilor. Autorii de astfel de culegeri pun accent pe educația cetățenească, iar cărțile de morală se înmulțesc. Învățătorii au ca misiune să-i învețe pe elevi să devină cetățeni model ai Statului, fie el republică, imperiu ori monarhie. În prefața volumului *Beaux traits du jeune âge...*, Fréville declară: „Ce nouvel ouvrage [...] tend à exciter de nobles sentiments dans le cœur de la jeunesse”⁴³, povestirile reproduse în el având drept personaje copii de aceeași vârstă cu cea a presupușilor lui cititori. Cât despre intenția care stă la baza alcătuirii culegerii, Fréville declară: „nous avons particulièrement insisté sur les qualités qui font l’homme, sur les vertus qui constituent la vraie gloire, encore, hélas, si peu connue⁴⁴” și își exprimă convingerea că se cuvine a sădi în sufletul copilului, încă din leagăn, ideea că „tout l’esprit du monde, avec un mauvais cœur, n’est qu’un présent funeste, et qu’une *bonne action* vaut mieux que cent *trophées*. Ne cessons de le répéter: [...] Les saints devoirs, la reconnaissance, l’humanité, la bienfaisance, en forment l’objet principal, avec l’ordre, la justice et les mœurs, source de prospérités renaissantes, de force, de richesses, de grandeur, et fidèles conservatrices des empires⁴⁵.” Pe lângă povestirile exemplare alese, Fréville avea însă nevoie și de un text care să oglindească și să pună „în abis” nu numai volumul ca unitate totalizantă, ci însăși relația pedagogică în care

⁴⁰ Anne-François-Joachim Fréville (1749-1832), *Beaux traits du jeune âge...*, p. III: „Ne cessons de le répéter: les sciences et les beaux-arts ne sont que l’accessoire de l’éducation.”

⁴¹ Anne-François-Joachim Fréville, *Temple de la morale, ou Pensées gnomiques, tirées des poètes, pour tous les âges de la vie, et surtout pour former la jeunesse au bon sens, aux vertus civiques et à l’amour de l’humanité*, Seconde édition, an IIIe de la République, chez Guelfier (?) <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k490588/f23.item.zoom>. Găsim în această culegere câteva versuri extrase din poemul *À mon fils* de Jacques-Coréatin Royou: „Apprends l’art d’être utile avec peu de moyens” (p. 20) ; „Tout honnête homme est franc ; qui dit fin, dit fripon” (p. 165). Aceasta dovedește că Fréville cunoștea identitatea textului, pe care însă a evitat s-o dezvăluie, din rațiuni de securitate personală, dar mai ales din convingerea, coerentă cu ideile sale pedagogice, că textul primează asupra autorului, precum morala asupra legilor și caracterul asupra orânduirilor politice.

⁴² Anne-François-Joachim Fréville, *Beaux traits du jeune âge...*, *ibid.*, p. III-IV.

⁴³ *Ibid.*, p. IV, préface.

⁴⁴ *Ibid.*, p. III.

⁴⁵ *Ibid.*, p. III-IV.

își află și își transmit „rosturile” generațiile în succesiunea lor. Textul lui Royou se oferea de la sine pentru o astfel de întrebuintare, dar ostentația numelui acestui autor risca să prejudicieze proiectul. Fréville a pariat pe text.

2. Poemul lui Royou a fost publicat în 1785 în revista *L'Année littéraire*⁴⁶. Continuare a revistei *Lettres sur quelques écrits de ce temps*, fondată de Elie Catherine Fréron, *L'Année littéraire* își începe apariția pe data de 3 februarie 1754 și va apărea continuu până la jumătatea anului 1790, când își ia titlul semnificativ *L'Ami du Roi* pentru încă doi ani de existență. Sub forma unor scrisori fictive, fiecare număr făcea recenzia uneia sau mai multor lucrări recent publicate. În 36 de ani de existență, *L'Année littéraire* a recenzat în jur de 12 000 de lucrări, jucând un rol considerabil în câmpul literar și în cel al gândirii în a doua jumătate a secolului Luminilor. În plus, ea a publicat și un mare număr de lucrări originale. Rigorismul moral al epistolei *À mon fils* era în consonanță cu profilul acestei reviste catolice și monarhiste. Autorul ei, Jacques-Corentin Royou, este fratele co-editorului revistei, Thomas-Marie Royou (1743-1792), zis „abatele Royou”. După interdicția de apariție a revistei *L'Année littéraire*, el editează împreună cu fratele său „abatele Royou” revista *L'Ami du Roi* (1790-1792), organul de presă ultramonarhist cel mai important, care s-a bucurat de un mare succes în epocă. Thomas-Marie Royou asigură din 1776 direcția revistei *L'Année littéraire*, până la interzicerea ei, în 1790. El succedea lui Elie-Catherine Fréron (1718-1776), director al revistei de la fondarea ei până la decesul lui în 1776, care o condusese cu fermitate ideologică dar și cu gust literar. Fréron este chiar cel căruia Voltaire îi dedicase cunoscuta epigramă veninoasă :

L'autre jour, au fond d'un vallon
Un serpent piqua Jean Fréron :
Que pensez-vous qu'il arriva?
Ce fut le serpent qui creva.

„Abatele Royou” era văr și cumnat al lui Fréron. Jacques-Corentin va lua și el în căsătorie o fiică a lui Fréron. După cum se poate remarca din acest succint excurs, înrudirea de idei și rudenia de sânge joacă un rol deosebit în această familie ai cărei membri împărtășeau simpatii monarhiste și, prin urmare, contrarevoluționare. După interzicerea revistei *L'Ami du Roi* și moartea „abatelui” Royou (1792), după alte colaborări virulent monarhiste care l-au costat o deportare pe insula Rhé, Jacques-Corentin Royou se consacră tot mai mult lucrărilor sale de istoric⁴⁷ și de om de teatru⁴⁸.

3. Poemul *À mon fils* – sursa traducerii lui Ion Codru Drăgușanu prin intermediul lui Anne-François-Joachim Fréville – este imediat publicată în numeroase alte reviste și culegeri literare

⁴⁶ Cu privire la această revistă, există până la ora actuală două lucrări de ansamblu: Paul Van Tieghem, *“L'Année Littéraire” (1754-1790) comme intermédiaire en France des littératures étrangères*, Slatkine Reprints, 1975 (1914); Dante Lénardon, *Index de “L'Année littéraire” 1754-1790*, Genève, Slatkine Reprints, 1979.

⁴⁷ Opera sa de istoric este mai cu seamă cea a unui vulgarizator: *Précis de l'histoire ancienne d'après Rollin*, 1802 (reed. 1811, 1826); *Histoire du Bas-Empire*, 1803 (repr. 1814); *Histoire des empereurs*, 1808 (reed. 1826); *Histoire romaine depuis la fondation de Rome jusqu'au règne d'Auguste*, 1809 (ed. nouă, 1824); *Histoire de France depuis Faramond jusqu'à la vingt-cinquième année du règne de Louis XVIII* (1819); *Développement des principales causes des principaux événements de la révolution, précédé d'un choix des apophtegmes des anciens avec quelques notes*, 1823 (ed. a doua cu titlul *De la révolution française, ses principales causes et ses principaux événements*) (1830).

⁴⁸ Ca scriitor dramatic, el pune în scenă propria sa tragedie, *Phocion* (1817). Alte piese: *Le Frondeur*, comedie într-un act, în versuri (1819); *Zénobie*, tragedie în cinci acte, în versuri (1821); *La mort de César*, tragedie în cinci acte (1821).

ale vremii⁴⁹, iar ulterior diverse manuale, cărți de gramatică și retorică precum celebrul *Le Gradus français* sau *Dictionnaire des belles-lettres* preiau din el exemple de limbă clasică, de prozodie exemplară, de elocință poetică⁵⁰. În sfârșit, pentru a încununa totul, în chiar anul publicării (1785), epistola va fi tradusă în limba latină și publicată de către elevii unei clase de retorică de la Collège royal d'Orléans îndrumați de poetul Laurent-Pierre Bérenger⁵¹. În tomul III din același an al revistei *L'Année littéraire* aflăm un text de mulțumire din partea redacției⁵² și un cuvânt de grație al lui Jacques-Coréntin Royou însuși adresat elevilor traducători. Vizibilitatea și potențialul pedagogic îi conferă acestui text o vocație, de lucru public, deci apropiabil, manipulabil. În versiunea originală (123 versuri), poemul comporta un prolog cu referințe mitologice (12 versuri) și un epilog care îl pune în scenă pe tatăl presupus a scrie epistola în vreme ce veghează somnul fiului său (de asemenea, 12 versuri). Aceste două părți sunt resimțite de la început ca oarecum superfetatorii, și nu ne surprinde să vedem poemul reluat, de pildă de *Le Mentor vertueux, moraliste et bienfaisant*⁵³, la numai trei ani de la publicarea inițială, amputat de strofa epilog. Următoarea parte sacrificată va fi incipitul mitologizant, devenit și el vetust odată cu dezafectarea doctrinei clasice în numele modernității. Una peste alta, poemul se eliberează repede de aceste două părți care nu-l servesc, plătind cu acest preț câștigul de lizibilitate și șansa de a se ridica până la o semnificație universală, atemporală. Astfel îl găsim în culegerea *Beaux traits du jeune âge. Suivis de l'histoire de Jeanne d'Arc et du panthéon des enfans célèbres*, publicat de Anne-François-Joachim Fréville⁵⁴ în 1813: fără strofele de incipit și explicit, fără semnătura autorului și prezentând încă câteva modificări, așa cum am arătat mai sus, în tabelul nepotrivirilor dintre cele două texte.

4. Nu avem motive să ne îndoim că Ion Codru Drăgușanu a avut la îndemână unul din aceste volume ale lui Fréville pentru a-și executa traducerea. Dimpotrivă! Pentru a face această afirmație, ne bazăm nu numai pe largă circulație a cărții franceze în provinciile de limbă română, foarte francofile și cu elite francofone active, inclusiv în Transilvania, cât mai ales pe experiența lui Ion Codru Drăgușanu de învățător, pentru scurt timp, la Puteaux în Franța, și în

⁴⁹ Almanach des muses ou choix de poésies fugitives, Vol. 22, Delalain, 1785, p. 231-235; L'Esprit des journaux français et étrangers, par une Société de gens-de-lettres, Paris, Valade, 1785, Vol. 134, p. 261-264; Le Mentor vertueux, moraliste et bienfaisant, Paris, Nyon, 1788, p. 485-489; Capelle et al. : Petite encyclopédie poétique, ou choix de poésies dans tous les genres: Epîtres morales et sérieuses, Capelle et Renand, 1804, p. 75 etc.

⁵⁰ Citim astfel în *L'Année littéraire*, année MDCCLXXXV, tomul I, Scrisoarea a II-a despre Almanach des Muses 1785: „C'est toujours une fonction très noble que celle de renfermer en vers précis & harmonieux de grandes vérités & les leçons sublimes de la morale: c'est ce qu'a fait avec succès M. Royou, Avocat au Parlement de Bretagne dans ses avis à son fils; sa manière est franche & du meilleur goût; beaucoup de ses vers ont la justesse & l'élégance nécessaires pour se faire retenir & devenir proverbes.” Se dau ca exemple versurile 32, 69, 97-100, 102-108 din poemul lui Royou.

⁵¹ Henri Herluison, Recherches sur les imprimeurs & libraires d'Orléans. Recueil de documents, pour servir à l'histoire de la typographie et de la librairie orléanaise, depuis le XIVe siècle jusqu'à nos jours (sous le n° 515), p. 133 : Traduction en vers latins de l'épître de M. Royou à son fils, inséré[e] dans l'Année littéraire, n° 1, par MM. les écoliers de rhétorique du collège royal d'Orléans. Orléans, Couret de Villeneuve, 1785, in-8°.
<https://ia802707.us.archive.org/8/items/recherchessurle00herlgoog/recherchessurle00herlgoog.pdf>

⁵² *L'Année littéraire*, t. III, 1785: „Traduction en vers latins de l'Épître de M. Royou à son fils , insérée dans l'Almanach des Muses & dans l'Année Littéraire, n° 2, par MM. Les Ecoliers de Rhétorique du Collège Royal d'Orléans. À Orléans, de l'Imprimerie de Couret-de-Villeneuve, Imprimeur du Roi” (p. 136-138) și „Réponse de Royou” (Ibid., p. 139-140). Royou își semnează răspunsul : „Royou, Avocat-Procureur-Fiscal à Quimper, en Bretagne.” Inițiatorul traducerii era profesorul de retorică Laurent Pierre Bérenger (1749-1822), el însuși poet și moralist.

⁵³ *Le Mentor vertueux, moraliste et bienfaisant*, Paris, Nyon, 1788, p. 485-489.

⁵⁴ Noi ne-am servit de ediția a patra, Paris, 1824, unde textul se află la paginile 281-285.

special pe cea de bibliotecar sub patronajul doamnei Bloum Babejac, pe care o descrie în *Peregrinul transilvan*⁵⁵. Conformitatea de detaliu a traducerii cu textul sursă nu lasă loc îndoielii. De pildă prezența acelei „închinări” finale, adăugată de Fréville însuși și care există și la Ion Codru Drăgușanu. Să comparăm, de asemenea, versurile 50-51 în originalul lui Royou :

Que la Rochefoucauld, la Bruyère, Charon,
t'apprennent à sonder cet abîme profond.

cu versurile corespunzătoare din textul lui Fréville (39-40) și cu cele ale traducerii (48-49):

„Que Larochefoucault, Labruyère, Addison,
T'apprennent à sonder cet abîme profond”

„In a ta viéția aibi de indreptariu
Pre Larochefoucault, La Bruyère, Addison”.

Nu numai că numele evocate se scriu diferit, la Royou, pe de o parte, și la Fréville / Codru Drăgușanu, pe de alta, dar nici nu mai sunt aceleași : numele lui Charron a dispărut, fără îndoială considerat depășit ideologic, și o referință britanică i s-a substituit, adevărată „semnătură implicită” a lui Fréville, admirator al literelor britanice, modificări preluate identic de Ion Codru Drăgușanu. Acesta este așadar textul de care s-a servit Ion Codru Drăgușanu ca sursă pentru traducerea sa. Cu toate acestea, autorul este Jacques-Corentin Royou și nu Fréville. Ion Codru Drăgușanu nu a cunoscut textul primei publicări, cea din 1785. Sedus de conținutul moral pe care dorea să-l încetățenească în limba română, el trece peste scrupulele traducătorului publicând textul fără numele autorului, sub chezașia, am putea zice, a lui Anne-François-Joachim Fréville, atât unul cât și celălalt situându-se mult deasupra meschinei gâlceve a drepturilor intelectuale prin supunerea lor față de idealurile umaniste cele mai înalte.

5. Ion Codru-Drăgușanu publică traducerea sa la începutul lunii noiembrie 1865. Contextul socio-politic este cel al perioadei de tranziție, numită și neo-absolutismul austriac (1849-1860) care cunoaște o scurtă perioadă liberală în anii 1860-1867. Aceasta permite partidelor, înfiripate chiar în acești ani, să lucreze pe un teren constituțional pentru afirmarea identității naționale și pentru participarea la viața publică a tuturor națiunilor transilvane. Este un moment istoric în care prinde formă speranța într-o viață democratică liberală, într-o societate instruită, civilizată. Imperativul momentului este acela al construirii individului demn și fericit, al cetățeanului. În poemul tradus de Codru Drăgușanu se pune accentul pe valoarea individuală, pe calitățile personale corespunzătoare profilului moral tipic al cetățeanului în raport cu sine și cu societatea, cu statul și cu divinitatea. Acest profil este cel al omului desăvârșit al timpului său. Traducerea poemului vizează emergența unui ideal uman – un *honnête homme* transilvănean și român – ale cărui trăsături le și schițează. În 1865, gândirea socială a lui Ion Codru Drăgușanu și programul general al revistei *Familia*, care îi oferă tribuna sa, coincid și creează sinergii. Afișând un program literar dar și social, adresându-se fiecărei familii românești în parte, dar și familiei mai mari a națiunii, *Familia* lui Iosif Vulcan (1841-1907) este unul din factorii determinanți ai turnantei culturale a românilor din Ardeal în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Deși Iosif Vulcan garanta formal caracterul apolitic al revistei, scopul acesteia era realizarea unui program de amploare sortit să schimbe din temelii, alături de alte instituții și fundații românești, abordarea temelor naționale în cadrul imperiului central-european. *Familia* trebuia să fie „cronicarul fidel a tot ce se petrece relativ la mișcarea culturii noastre”⁵⁶; „organ al

⁵⁵ Ion Codru Drăgușanu : *Peregrinul transilvan*. Ediție îngrijită de Romul Munteanu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, scrisoarea a XXII-a, Paris, mai 1842, p. 162-164.

⁵⁶ *Ibid.*

mișcămintelor vieții sociale românești”⁵⁷, să ajute la progresul cultural și material al vieții sociale „fără de care nici o națiune nu poate propăși”⁵⁸, și nu mai puțin o instanță de educație morală și civică și de formare a caracterelor. Șantierul deschis astfel este imens. Ridicarea nivelului cultural al poporului este pentru Iosif Vulcan o prioritate absolută. „Temelia unei națiuni e poporul. Dânsul e izvorul, razemul inteligenței. Dacă voim să existăm, să înaintăm și să înflorim, trebuie să ne întărim temelia. Temelia noastră, poporul, numai prin instrucțiune se poate întări. Să instruiem dară poporul ! Înaintarea învățământului poporal ! – aceasta să ne fie deviza⁵⁹!”

Traducerea propusă de Ion Codru Drăgușanu se înscrie în acest program, susținând instruirea, dar și dezvoltarea conștiinței morale a individului și simțul de solidaritate socială. Cu toate că experiența lui de învățământ este fragmentară și concentrată mai mult în perioada tinereții⁶⁰, Ion Codru Drăgușanu combină entuziasmul cu pragmatismul pentru a ameliora condițiile educării tinerei generații. El vede în educație o adevărată șansă de emancipare națională, și va păstra până la sfârșitul vieții această preocupare centrală devenind, pe măsură ce înainta în vârstă un educator național, în special prin intensificarea notei etice care nu este niciodată străină pedagogului. Calitatea de funcționar al statului îl pune într-o poziție potrivită pentru a observa societatea, dar și pentru a interveni printr-un program de pedagogie socială. Acesta s-a edificat treptat într-o formă bipolară, cei doi factori determinanți fiind familia și învățătorul: „Învățătorul public e de necese locțiitorul statului și locțiitorul părinților totdeauna. Datorințele sale către stat sunt de a forma cetățeni virtuoși, cu caracter, cu patriotism, cu inimă, cu cunoștințe; datorințele sale către părinți sunt de a forma creștini buni, oameni sociabili, cu moralitate, onești⁶¹.” Pe de altă parte, familia are îndatoririle ei față de copil: „Prețiosul nume de parinte se cuvine unui tată sau unei mume de familie, ce știe a crește copiii, cum zice Scriptura, în frica lui Dumnezeu, în moralitate perfectă, în amoarea virtuții, îi dotează cu toate cunoștințele necesare și n-are alt scop decât a-i face să vieze ferici în astă lume de jos, preparându-i pentru cea de sus. Un părinte ce n-ar avea un scop ca acesta, nici n-ar fi demn de numele ce poartă.⁶²” Cele două instituții trebuie să colaboreze pentru a contribui la împlinirea destinului individual și social al copiilor, adică la fericirea lor. Ion Codru Drăgușanu formulează următoarea definiție a fericirii: „Să vedem cum înțelegem noi fericitatea pămîntească. Nu cumva stă ea în bani mulți, în avuții însemnătoare, în ornamente prețioase, în plăceri nemăsurate ? Nu, domnii mei, nu, nicidecum ! Adevărata fericitate nu stă în aceste lucruri deșarte, trecătoare, cine o caută în ele rătăcește; ele nu sunt de ajuns pentru om. Fericitatea cea adevărată stă chiar în inima omului, în conștiința sa în sentimentul virtuții, ea stă în curăția cugetului, în pacea dinăuntru, în mulțămirea cu soarta sa. Acestea sunt fundamentul fericității temporare, domnii mei, acestea-s tezaurile cu cari fiecă adevărat părinte are să-și doteze copilul său,

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Familia* 41, 1880, p. 261. Ortografie actualizată.

http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/familia/1880/BCUCLUJ_FP_279290_1880_016_41.pdf

⁶⁰ Exceptând perioada profesoratului la boierul Sache la Târgoviște, apoi cea a preceptoratului în casa lui Ion Câmpineanu pe lângă tânărul Câmpineanu, pe cea de institutor debutant la Puteaux în Franța, mai semnificativă este perioada de învățământ de mai bine de un an de la Ploiești.

⁶¹ „Cuvint scolastic pronunțat în 15 noiembrie 1847 cu ocaziunea deschiderii școlilor în Ploiești”. *Universul*, nr. 1848. Ion Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, ediție îngrijită și prefațată de Romul Munteanu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956, p. 267-273.

⁶² *Ibid.*, p. 269.

voindu-i fericitatea.⁶³ Acești fii, deveniți ei înșiși părinți, urmează să continue ciclul, inițiind un nou progres: „Din fiii noștri să formăm oameni propășitori, adevărați părinți de familie. Spre aceasta ne trebuie însă creștere bună, numai prin dînsa vom regenera, numai prin dînsa ne vom rădica între popoare.⁶⁴ Încrezător în scurtul moment de liberalizare a societății, el consideră că a venit momentul pentru a schimba starea lucrurilor: „A venit timpul, domnii mei, timpul mult dorit l-am ajuns, e în față. Timpul luminării și al dezmoțirii a venit și pentru noi romîni. Amar nouă, de nu ne vom folosi de dînsul spre a ne lumina, spre a ne dădica, spre a ne arăta și noi lumii.⁶⁵” Ideea lui este de a forma o generație nouă, „apărată de erorile, defectele și vițiile” celei vechi, mai ales prin buna creștere, superioară învățaturii, care poate fi uneori numai o condamnabilă „spoitură deșeartă”⁶⁶. Cheia de boltă a acestui proiect moral constă în renașterea virtuților ancestrale ale poporului român: „Virtutea străbună să ne fie ținta tendințelor⁶⁷”. Traducerea și publicarea epistolei lui Royou/Fréville se preta la idealurile pedagogice și sociale ale traducătorului transilvan, contopind într-un ecou târziu catehismul umanist al Luminilor, aspirația de dezvoltare spirituală și etică a individului ca miez al înfloririi personalității umane.

BIBLIOGRAPHY

1. Corpus

Codru Drăgușanu, Ion, *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*, „Trad. din francesce prin : Codru Dragusianulu”, *Familia*, Pesta, nr. 15, 25 octobre-6 novembre 1865, p. 178-179.

Familia, Fóia enciclopedica și beletristica cu ilustrațiuni, Proprietariu, redactoru și editoru : Iosifu

Vulcanu, Pest’a, 1865.

Fréville, Anne-François-Joachim, *Beaux traits du jeune âge. Suivis de l'histoire de Jeanne d'Arc et*

du panthéon des enfans célèbres, IVe édition, Paris, Parmentier, 1824 (Paris, Genets 1813).

L'Année littéraire ou Suite des Lettres sur quelques écrits de ce temps, 1785-1792.

Royou, Jacques-Corentin, *À mon fils, L'Année littéraire*, Paris, Mérigot le Jeune, t. I, 1785, p. 205-213. Reluat sub titlul *Avis d'un bon père à son fils*, în A.-F.-J. Fréville, *Beaux traits du jeune âge* (cf. *infra*).

2. Alte lucrări

Almanach des Muses, Paris, Delalain, 1785.

Antonescu, Georgeta, *Introducere în opera lui Ion Codru Drăgușanu*, București, Minerva, 1983.

Anghelescu, Mircea, „Codru Drăgușanu”. *Textul și realitatea*, București, Editura Eminescu, 1988.

Ardeleanu, Mircea, „Deux ‘lettres au fils’ traduites en roumain au XIXe siècle”. Felicia Dumas (éd.), *Les imaginaires de la francophonie. Actes du colloque international Journées de la Francophonie. XXe édition*, Iași, 27-28 mars 2014, Iași, Editions Junimea, 2015, p. 34-51.

⁶³ *Ibid.* p. 269.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 270.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 272.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 273.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 272.

- Ardeleanu, Mircea, „*Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu. La fin d'une énigme littéraire*”. *Transylvanian Review*, în curs de apariție, 2017.
- Biographie des hommes vivants ou Histoire par ordre alphabétique de la vie publique de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs actions ou leurs écrits*. Tome Cinquième (PA-Z), Paris, Michaud (libraire-éditeur), 1819.
- Bucuta, Emanoil „Călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu”. *Transilvania*, Sibiu, anul 73, nr. 5, mai 1942, p. 373-380.
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediție nouă revăzută de autor, text stabilit de Al. Piru, Editura Vlad&Vlad, Craiova, 1993.
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române, Compendiu*, București, Litera Internațional, 2001.
- Cioculescu, Șerban, Vianu, Tudor, Streinu, Vladimir, *Istoria literaturii române moderne*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.
- Cioculescu, Șerban, „Ion Codru Drăgușanu după documente inedite”, *Preocupări literare*, 1942.
- Codru Drăgușanu, Ion, *Peregrinul transilvan*, Editie îngrijită de Romul Munteanu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
- Codru Drăgușanu, Ion, *Peregrinul transilvan (1835-1848)*, Ediție îngrijită, prefață, itinerar biobibliografic, note și glosar de Corneliu Albu, București, Editura Sport-Turism, 1980.
- Cornea, Paul, *Aproapele și departele*, București, Cartea Românească, 1990.
- Dima, Alexandru (ed.), *Istoria literaturii române*, vol. II, Editura Academiei RSR, București, 1968.
- Eliade, Pompiliu, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie, Les Origines*, Ernest Leroux Editeur, 1898.
- Gerrits, Engelberts G., *Troisième Livre de lecture, ou choix de plusieurs anecdotes, traits historiques, faits mémorables, lettres, fables et maximes, en prose et en vers, destinés à faciliter l'étude de la langue française, avec la version en hollandais des phrases et des mots*, 2e éd., rev. et corr., Amsterdam, Portielje, 1832, p. 281-285.
- Herluison, Henri (libraire-éditeur), *Recherches sur les imprimeurs & libraires d'Orléans. Recueil de documents, pour servir à l'histoire de la typographie et de la librairie orléanaise, depuis le XIVe siècle jusqu'à nos jours*, Orléans, 1868, p. 133 (n. 515): „Traduction en vers latins de l'épître de M. Royou à son fils, inséré[e] dans l'Année littéraire, n° 1, par MM. les écoliers de rhétorique du collège royal d'Orléans”. Orléans, Couret de Villeneuve, 1785, in-8°.
- Iancu, Victor, „Călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu în ediția D-lui Șerban Cioculescu”. *Transilvania*, Sibiu, anul 74, nr. 3-4, martie-aprilie 1943, p. 271-287.
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte. În legătură cu dezvoltarea culturală a neamului*, Ediție îngrijită, note și indici de Rodica Rotaru, București, Editura Minerva, 1983.
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești*, Ediție îngrijită, note și indici de Rodica Rotaru. Prefață de Ion Rotaru. București, Editura Minerva, 1985.
- Iorga, Nicolae, „Ion Codru Drăgușanu”. *Revista istorică*, 1918, IV, p. 96-109 ; 1919, IV, p. 65-66.

- Ivașcu, George, *Istoria literaturii române*, Vol. I, București, Editura Științifică, 1969.
- Lénardon, Dante, *Index de "L'Année littéraire" 1754-1790*, Genève, Slatkine Reprints, 1979.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Vol. I, București, Ed. Minerva, 1990, p. 220.
- Negoïțescu, Ion, *Istoria literaturii române*, Vol. I (1800-1945), București, Editura Minerva, 1991.
- Nouvelle encyclopédie poétique ou choix de poésies dans tous les genres*, par une société de gens de lettres. Epîtres didactiques, morales et philosophiques, P. Capelle (éd.), Paris, Cordier, 1819.
- Pop, Vasile Grigore, *Conspect asupra literaturii române și scriitorilor ei. De la început și până astăzi, în ordine cronologică*, partea II, București, Tipografia națională, 1876.
- Popa, Mircea, *De la Iluminism la Pașoptism*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004.
- Popa, Mircea, „Biografie și creație la Ion Codru-Drăgușanu”. *Revista de istorie și teorie literară*, XXVII (1978), nr. 1, p. 35-53.
- Petite encyclopédie poétique ou choix de poèmes en tous les genres*, par une société de gens de lettres, Capelle et Cie, Paris, 1804.
- Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române*, Vol. 1 (De la origini pînă la 1900), București, Ed. Minerva, 1971.
- Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Contemporană, 1941.
- Van Tieghem, Paul, *"L'année Littéraire" (1754-1790) comme intermédiaire en France des littératures étrangères*, Slatkine Reprints, 1975 (1914)